

UNITED NATIONS
MONTENEGRO

IZVJEŠTAJ o Brzoj procjeni socijalnog uticaja epidemije COVID-a-19 u Crnoj Gori **April 2020.**

Sažetak izvještaja

SADRŽAJ

Izrazi zahvalnosti	3
Osnovne informacije	4
Trenutna situacija u vezi s epidemijom COVID-a-19 u zemlji	4
Procjena	6
Uvod	6
Podaci i metode istraživanja	6
Sažetak ključnih nalaza	8
Preporuke	14
Opšte preporuke	14
Specifične preporuke	15

IZRAZI ZAHVALNOSTI

Prikupljanje podataka na nivou zajednice sprovedeno je zahvaljujući doprinosu sljedećih partnera:

Ministarstvo pravde, Institucija zaštitnika ljudskih prava i sloboda, Uprava policije, Savjet za građansku kontrolu rada policije, Centar za socijalni rad Nikšić, Centar za socijalni rad Mojkovac, Centar za socijalni rad Berane, Centar za socijalni rad Cetinje, JU Dom starih „Grabovac“ Risan, Centar za socijalni rad Kotor, Centar za socijalni rad Bar, Dnevni centar za djecu sa smetnjama u razvoju i osobe s invaliditetom Pljevlja, NVO Udruženje mladih sa hendikepom, NVO Phiren Amenca, NVO Centar za romske inicijative, Centar za djecu i omladinu „Ljubović“, NVO Građanska alijansa, NVO Juventas, Crveni krst Crne Gore, NVO Roditelji, NVO Porodični centar, NVO Centar za prava djeteta, NVO Specijalna Olimpijada, NVO Pedagoški centar Crne Gore, NVO Centar za ženska prava, NVO SOS Podgorica, NVO SOS Nikšić, NVO Sigurna ženska kuća i UNICEF-ova Laboratorija inovacija za mlade.

Glavni tim, koji je koordinisao rad na ovoj brznoj procjeni socijalnog uticaja i doprinio izvještaju, činili su:

Anica Anđelković, saradnica na projektu, Međunarodna organizacija za migracije (IOM)

Anjet Lanting, savjetnica za ljudska prava, Kancelarija rezidentne koordinatorke Ujedinjenih nacija

Marija Novković, koordinatorica Programa za praćenje prava djece i evaluaciju, UNICEF

Miodrag Dragišić, zamjenik stalne predstavnice UNDP-ja i vođa tima / šef Sektora za socijalno uključivanje, UNDP

Slavica Nikolić, nacionalna konsultantkinja za MICS, UNICEF

Slobodan Raščanin, viši savjetnik za pravnu zaštitu, UNHCR

Stručnu podršku timu pružila je Olivera Komar, profesorica na Fakultetu političkih nauka Univerziteta Crne Gore i istraživačica

Brza procjena uticaja sprovedena je uz finansijsku podršku UNICEF-a i UNDP-ja.

OSNOVNE INFORMACIJE

Trenutna situacija u vezi s epidemijom COVID-a-19 u zemlji

Svjetska zdravstvena organizacija je 11. marta 2020. godine proglasila globalnu pandemiju koronavirusne bolesti (COVID-19). Od dana izbijanja bolesti zaraženo je preko 2,9 miliona ljudi širom svijeta, a slučajevi obolijevanja prijavljeni su u više od 180 zemalja. Od posljedica COVID-a-19 do sad je na svijetu umrlo više od 207.000 osoba. Aktuelna pandemija novog koronavirusa predstavlja ogroman izazov za cijeli svijet. Vlade širom svijeta suočene su s dvostrukim izazovom – očuvanjem života, ali i očuvanjem sredstava za život i životnog standarda.¹ S jedne strane, države moraju biti spremne da omoguće djelotvornu zaštitu stanovništva, što zahtijeva snažnu koordinaciju svih organa vlasti zaduženih za odgovor na COVID-19 i zajedničku strategiju na nivou cijele zemlje. S druge strane, kad god je to moguće, vlade moraju nastojati da očuvaju ostvarene razvojne rezultate, ali i svoj ekonomski i ljudski kapital.

Prvi slučaj COVID-a-19 u Crnoj Gori registrovan je 17. marta 2020, nakon čega je uspostavljeno Nacionalno koordinaciono tijelo za zarazne bolesti, kojim rukovodi potpredsjednik Vlade zajedno s predstavnicima Instituta za javno zdravlje i Kliničkog centra Crne Gore.

Kao odgovor na pandemiju COVID-a-19, Crna Gora je preduzela odlučne korake kako bi se suzbilo i spriječilo prenošenje virusa u zajednici i proizvelo „ublažavanje krive“. Uvedene su neophodne mjere fizičkog distanciranja, samoizolacije i karantina, koje su dovele do smanjenja ekonomskih aktivnosti u zemlji, jer su zatvorena preduzeća u ugostiteljstvu i drugim sektorima. Obrazovni proces je prekinut na

nedjelju dana, nakon čega je Ministarstvo prosvjete uvelo model učenja na daljinu.

Na osnovu zvanične statistike, dostupne na <https://www.coronainfocg.me/>, uvedene mjere dale su rezultate, zadržavajući pandemiju na sljedećim brojkama: 322 zvanično potvrđena slučaja obolijevanja (od kojih se 214 oporavilo), sedam preminulih i 1.730 osoba koje su pod nadzorom.²

Međutim, pretpostavlja se da bi pandemija mogla negativno uticati na postojeće ranjive kategorije stanovništva i uzrokovati dodatnu ranjivost određenih segmenata društva. Mjere koje su uvedene s ciljem

¹ Izvor: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports>.

² Izvor: <https://www.coronainfocg.me>, datum pristupa: 30. april 2020. godine.

Foto: Miloš Vujović

suzbijanja epidemije virusa znatno su ograničile ekonomske aktivnosti u sektorima turizma i ugostiteljstva, trgovine, poljoprivrede i uslužnih djelatnosti i na taj način uticale na ograničene proizvodne mreže. Zbog značaja neformalne ekonomije (koja, prema nekim procjenama, predstavlja 30% ukupnih ekonomskih aktivnosti), može se očekivati da će ova kriza negativno uticati na znatan dio radne snage, a u nekim slučajevima dovesti i do rizika od siromaštva.

Vlada je od početka epidemije preduzela niz fiskalnih i makrofinansijskih mjera, uključujući: ukidanje akcize na medicinski alkohol koji se prodaje u apotekama; odlaganje plaćanja poreza i doprinosa na zaradu; stvaranje novih kreditnih linija kod Investiciono-razvojnog fonda (IRF) radi poboljšanja likvidnosti preduzetnika; odlaganje plaćanja zakupa nekretnina u državnom vlasništvu; uplata akontacija izvođačima radovima na kapitalnim projektima; subvencije za

pogođene privredne subjekte; izuzeća od plaćanja računa; obustava određenih prinudnih naplata itd.³

Vlada je takođe isplatila jednokratnu novčanu pomoć penzionerima s nižim primanjima i korisnicima materijalnog obezbjeđenja u iznosu od 50 eura po pojedincu (oko 8.500 porodica i 11.900 penzionera). Centralna banka je najavila moratorijum na otplatu kredita na period do 90 dana. Paralelno s tim mjerama, napravljeni su dogovori s donatorima i međunarodnom razvojnom zajednicom. EU je već potpisala sporazum o isplati tri miliona eura za medicinsku opremu i pripremu terena za paket kriznih mjera u iznosu od 50 miliona eura. Sporazum će se realizovati tako što će EU ubrzati aktiviranje sredstava i reprogramirati već dostupna pretpristupna sredstva namijenjena Crnoj Gori. Ovim sredstvima povećavaju se dalja ulaganja EU u zdravstveni sektor i omogućava usredsređivanje na socijalne i ekonomske posljedice aktuelne krize.

3 Za cjelokupnu listu mjera pogledajte: <https://www.coronainfocg.me/me/mjere>.

PROCJENA

Uvod

U saradnji sa Sistemom Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori, Vlada je izradila sveobuhvatan plan za reagovanje u vanrednim situacijama (*Nacionalni plan za pripremljenost i odgovor Crne Gore na COVID-19*), čiji je budžet 59 miliona eura. Ovaj plan predstavlja okvir za odgovor na krizu na sistematski, koordinisan i djelotvoran način (u kratkom roku, a za neke oblasti produžava se na period od šest mjeseci).

Pošto je spriječena kriza u oblasti javnog zdravstva, Vlada je krajem aprila započela postepeno ukidanje nekih restriktivnih mjera i fokusirala se na ublažavanje negativnih socio-ekonomskih uticaja pandemije COVID-a-19.

Vlada je izrazila interesovanje za saradnju s Ujedinjenim nacijama u smislu koordinacije, planiranja, pripremljenosti i socio-ekonomskog odgovora. Kao odgovor na to, UN su preduzele brojne akcije kako bi procijenile i analizirale društveno-ekonomski uticaj COVID-a-19 na pojedince, domaćinstva (posebno ona s djecom) i privredne subjekte.

Prvi korak bila je izrada *Brze procjene socijalnog uticaja epidemije COVID-a-19* na posebno ranjive grupe stanovništva. Procjenu su zajedno sprovele agencije UN (IOM, UNDP, UNHCR, UNICEF) i Kancelarija rezidentne koordinatorke UN (RCO), uz doprinos UNOPS-a i ILO-a.

Predmetna procjena teži da pruži detaljniji uvid u društveni uticaj krize izazvane pandemijom novog koronavirusa na grupe stanovništva u Crnoj Gori koje su već identifikovane kao ugrožene. Osim toga, kroz Procjenu su se nastojale identifikovati nove društvene grupe koje su postale izuzetno ranjive usljed tekuće krize. Utemeljena na nacionalnim i međunarodnim standardima i obavezama u pogledu zaštite ljudskih prava i zaštite izbjeglica, ova procjena polazi od principa da prilikom odgovora Crne Gore

na COVID-19 „niko ne smije biti zanemaren“, što je u saglasju s *Agendom održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine*. Cilj Izvještaja jeste da donosiocima odluka pruži dokaze na osnovu kojih će prilagođavati tekuće i buduće politike i programske intervencije za ublažavanje negativnih posljedica epidemije na stanovništvo Crne Gore, s posebnim fokusom na zaštitu osnovnih prava onih koji su najugroženiji.

Podaci i metode istraživanja

Tim za procjenu koristio je mješovitu metodologiju prikupljanja podataka o uticaju i iskustvu različitih segmenata stanovništva, uključujući one koji su u Crnoj Gori najviše pogođeni pandemijom COVID-a-19. Uvedene mjere socijalnog distanciranja takođe su uticale na način sprovođenja procjene. Prikupljanje podataka sprovedeno je u periodu od 14. do 30. aprila 2020, korišćenjem nekoliko kanala.

Situacija u kojoj se nalazi **opšta populacija** procijenjena je kroz **kvantitativno istraživanje javnog mnjenja na uzorku domaćinstava**, koje je sproveo IPSOS Strategic Marketing. Glavne karakteristike ovog ispitivanja javnog mnjenja bile su sljedeće:

- Definisane uzorka: reprezentativnost na nacionalnom i regionalnom nivou (sjever, centar, jug); dvoetafni slučajni stratifikovani uzorak (telefonska anketa); jednoetafni stratifikovani uzorak (onlajn anketa); poststratifikacija po polu, starosti, mjestu stanovanja (urbano/ruralno) i regionu.
- Način prikupljanja podataka: telefonsko anketiranje uz korišćenje računara (CATI) i onlajn anketiranje uz korišćenje računara (CAWI).
- Veličina uzorka: 1.021 ispitanik stariji od 18 godina.

Informacije o određenim podgrupama za koje je postojalo interesovanje nije bilo moguće prikupiti korišćenjem kvantitativne metode, pa se pristupilo kvalitativnom prikupljanju podataka i informacija na nivou zajednice. Putem strukturiranih intervjua prikupljeni su podaci o sljedećim ciljnim grupama:

- **Djeca:**⁴ anketirano je 278 roditelja/staratelja (87 muškaraca i 191 žena)
- **Starije osobe:** 94 ispitanika (47 muškaraca i 47 žena)
- **Osobe s invaliditetom:** 63 ispitanika (19 muškaraca i 44 žene)
- **Domicilni Romi:** 33 ispitanika (27 muškaraca i 6 žena)
- **Izbjeglice (azilanti), tražioci međunarodne zaštite, osobe bez državljanstva (u riziku od apatridije):** 186 ispitanika (137 muškaraca i 49 žena)
- **Migranti (sezonski radnici, stranci):** 44 ispitanika (16 muškaraca i 28 žena)

Podatke o nekim specifičnim grupama nije bilo moguće prikupiti putem intervjua i to iz etičkih razloga (da bi se izbjegle moguće posljedice i dodatna traumatizacija), ili zbog fizičkih prepreka. U takvim slučajevima, informacije su se prikupljale posredstvom nadležnih tijela i organizacija civilnog društva koje su u kontaktu s tim grupama, a kao sekundarni izvor informacija korišćeni su i medijski izvještaji. Grupe o kojima je riječ su:

- **Žrtve rodno zasnovanog nasilja**
- **Djeca žrtve/svjedoci nasilja**
- **Osobe u pritvoru, uključujući djecu u zatvoru i vaspitnoj ustanovi nezavodskog tipa**

Da bi se prikupila mišljenja i iskustva mladih i adolescenata, korišćena je platforma U-Report.⁵

Anketa je rezultirala sa 505 unosa podataka. Pored toga, tri fokus grupe sa 37 mladih (starosti 20–25 godina) organizovane su putem interneta (Skajp i Vajber) kako bi se ostvario bolji uvid u stavove i brige ove grupe.

Konačno, korišćeni su i administrativni podaci iz Integrisanog informacionog sistema socijalnog staranja (socijalni karton) u vezi sa zahtjevima građana za jednokratnu novčanu pomoć, kako bi se potkrijepile analize uticaja COVID-a-19 na socijalni i ekonomski status stanovništva.

Da bi se obezbijedilo poštovanje strogih etičkih standarda prilikom istraživanja, prikupljanja i analiziranja podataka, prikupljanje podataka bilo je ograničeno samo na odrasle. Što se djece tiče, informacije su dobijene od roditelja/staratelja, ili iz sekundarnih izvora. Anketa putem platforme U-Report podrazumijevala je učešće mreže registrovanih U-reportera, koji su nakon registracije dali svoj pristanak. Tokom sprovođenja Brze procjene nisu prikupljeni niti pohranjivani lični podaci – tome je posvećena posebna pažnja kako bi se osiguralo da identitet sagovornika ne bude otkriven u samom izvještaju.

4 Grupa je obuhvatala djecu sa smetnjama u razvoju, romsku djecu, djecu koja žive u domaćinstvima s jednim roditeljem, djecu čiji su roditelji/staratelji imali istoriju upotrebe psihoaktivnih supstanci, djecu iz porodica koje primaju socijalnu pomoć („materijalno obezbjeđenje“) i djecu u hraniteljskim porodicama.

5 U-Report je UNICEF-ov besplatni i anonimni digitalni alat kojim se ostvaruje interakcija s mladima starosti 15–24 godine (u većini slučajeva) koji se prijave da budu U-reporteri putem anketa koje im se šalju preko Fejsbuka/Mesindžera ili Vajbera. Ove ankete fokusiraju se na teme koje U-reporteri smatraju najrelevantnijim u svojim zajednicama. U-Report promovise dijalog i učestvovanje, a mladima nudi platformu putem koje se mogu dodatno informisati o pitanjima koja su im bitna kako bi na taj način dali doprinos razvoju politika.

SAŽETAK KLJUČNIH NALAZA

Kao odgovor na pandemiju COVID-a-19, Crna Gora je preduzela blagovremene i odlučne korake kako bi se suzbilo i spriječilo prenošenje virusa u zajednici i proizvelo „ublažavanje krive koja pokazuje broj oboljelih“. Uvedene su neophodne mjere fizičkog distanciranja, samoizolacije i karantina, koje su bile prilagođene specifičnim okolnostima. Kao i u drugim zemljama širom svijeta, ove mjere dovele su do smanjenja ekonomskih aktivnosti. Obrazovni proces je prekinut na nedjelju dana, nakon čega je Ministarstvo prosvjete uvelo model učenja na daljinu.

OPŠTA POPULACIJA

Da bi se procijenio uticaj COVID-a-19 na opštu populaciju u Crnoj Gori, UNICEF je naručio kvantitativno istraživanje, koje je sproveo IPSOS Strategic Marketing. Pitanja su se fokusirala na procjenu situacije u kojoj se građani trenutno nalaze, ali i na izgled u budućnosti s obzirom na okolnosti.

- **Izvjestnost ostvarivanja prihoda.** Građani su već počeli da osjećaju posljedice COVID-a-19 jer su počeli da gube posao, a ima i onih kojima su smanjene plate. Dok penzije i socijalna davanja ostaju na istom nivou, 15% ispitanika saopštilo je da im je plata smanjena. Skoro

petina ispitanika navela je da je barem jedan član njihovog domaćinstva izgubio posao ili prestao da prima platu, iako radi. Gotovo jedna četvrtina ispitanika saopštila je da je najmanje jednom članu njihovog domaćinstva umanjena plata nakon uvođenja mjera za sprečavanje pandemije.

- **Smanjenje mogućnosti domaćinstava da zadovolje osnovne potrebe.** Za mjesec dana od izbijanja pandemije COVID-a-19, udio porodica koje ne mogu zadovoljiti osnovne potrebe, uključujući hranu i lijekove, povećao se za 8%. Ispitanici koji žive u domaćinstvima

s bebama ili djecom mlađom od šest godina takođe navode da im je smanjena mogućnost da priušte potrebne proizvode. Prije pandemije, 94% domaćinstava moglo je priuštiti proizvode neophodne za bebe i djecu, dok trenutno svega 60% njih kaže da su u mogućnosti da ih priušte. Sličan trend primjetan je i u domaćinstvima s djecom starosti 6–18 godina – 33% ovih porodica navodi da ne mogu da priušte odjeću i obuću za djecu.

- **Obrazovanje.** Među domaćinstvima s djecom i adolescentima školskog uzrasta značajan je procenat onih koji nemaju računar/laptop (21%) ili tablet (51%) s internet konekcijom koji bi se mogli koristiti za učenje na daljinu. Nemogućnost pristupa internetu za djecu bi mogla predstavljati značajnu prepreku učenju.
- **Perspektive.** Građani su pesimistični u pogledu svoje budućnosti, jer oko 60% njih vjeruje da će im prihodi biti smanjeni.
- **Traženje pomoći.** Manje od 10% ispitanika navodi da su se tokom pandemije koronavirusa obratili pružaocima usluga za neku pomoć. Među onima koji su to učinili, najviše ih se obratilo Crvenom krstu i zdravstvenim ustanovama. Starije osobe su pokazale najmanje sklonosti da aktivno traže podršku.

DJECA

Na osnovu intervjua sprovedenih u cilju procjene, može se zaključiti da je pandemija COVID-a-19 na djecu u Crnoj Gori uticala na više načina.

- Brojne porodice pretrpjele su značajan ili potpuni gubitak prihoda. Čini se da su gubitkom prihoda najviše pogođene porodice koje primaju socijalnu novčanu pomoć, domaćinstva sa samohranim roditeljem, romske porodice i porodice sa istorijom zavisnosti od psihoaktivnih supstanci. Budući da su neki ispitanici koji primaju socijalnu materijalnu pomoć prijavili gubitak ili smanjenje prihoda,

može se pretpostaviti da su se do sada oslanjali na druge izvore prihoda kako bi nadoknadili nedostajuća primanja domaćinstva (npr. neformalni rad, rad za dnevnicu itd.).

- U svim vrstama domaćinstava s djecom primarne potrebe odnose se na hranu i higijenska sredstva. Treća hitna potreba varira u zavisnosti od vrste domaćinstva, a uključuje odjeću, lijekove, pristup internetu i uređaje za pristup učenju na daljinu.
- U pogledu javnih usluga, djeci je uglavnom potrebna podrška/pomoć prilikom učenja na daljinu. To se posebno odnosi na korisnike socijalne pomoći, romske porodice, djecu u hraniteljskim porodicama, djecu u vaspitnim ustanovama nezavodskog tipa i djecu čiji roditelji imaju istoriju korišćenja psihoaktivnih supstanci. Prema navodima roditelja, romska djeca imaju brojne poteškoće u učenju na daljinu i potrebna im je značajna pomoć u izradi domaćih zadataka. Oni se takođe plaše diskriminacije kad dođe vrijeme za povratak u školu.
- Mnoge porodice imaju izraženu potrebu za psiho-socijalnom podrškom u periodu krize.

ADOLESCENTI I MLADI

Kad je došlo do pandemije COVID-a-19, uspostavljeno je nekoliko sistema podrške za djecu, adolescente i mlade, uglavnom u oblasti obrazovanja.

- Čini se da su se adolescenti prilično dobro prilagodili novoj situaciji, ali im nedostaje redovno obrazovanje, posebno njegova socijalna komponenta.
- Više od trećine mladih (33,86%) ne prati nastavu preko televizijskih kanala, kao dio novog pristupa učenju na daljinu – više im odgovaraju onlajn alati i servisi za razmjenu poruka (više od 95%). Adolescenti ocjenjuju da su domaći i ostali zadaci relativno važni i korisni, ali više od 70% njih osjeća

Foto: Đorđe Cmiljanić

preopterećenost, čak i veću nego u toku redovne nastave u školi.

- Adolescenti i mladi ističu važnost mentalnog zdravlja tokom pandemije COVID-a-19. Smatraju da, uopšteno gledano, nema dovoljno psihološke podrške, posebno za mlade.

STARIJE OSOBE

Kako su stariji ljudi izloženi najvećem riziku od COVID-a-19⁶, upravo su oni u Crnoj Gori identifikovani kao jedna od najugroženijih grupa tokom epidemije. Uporedni podaci upućuju na zaključak da su njihove šanse za oporavak znatno manje ukoliko se desi da obole. Uz to, zbog mjera socijalnog distanciranja,

oni koji zavise od članova svoje porodice nalaze se u teškom položaju. Ukidanje međugradskog saobraćaja onemogućilo je veliki broj porodica da pomognu svojim starijim članovima, posebno onima koji žive u ruralnim područjima.

- Značajan je porast starijih domaćinstava kojima je potrebna podrška u dostavljanju hrane, posebno toplog obroka, higijenskih sredstava i ostalih neophodnih potrepština i lijekova. Od ukupnog broja ispitanika, 78,72% je onih koji su naveli hranu kao prvi prioritet, nakon čega slijede higijenski proizvodi i lijekovi.
- Zbog ograničenog kretanja i druženja, prisutna je i povećana potreba za psiho-socijalnom

6 World Health Organization, Statement, 20 April 2020 [Saopštenje Svjetske zdravstvene organizacije od 20. aprila 2020]: <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/statements/statement-older-people-are-at-highest-risk-from-covid-19,-but-all-must-act-to-prevent-community-spread>.

podrškom i savjetovanjem – boravak u izolaciji nije lak i pogoduje rastu anksioznosti i straha za sopstveno zdravlje.

- Na pitanje koje su to javne usluge koje su im u ovom trenutku najviše potrebne, kao najhitnije su označene: zdravstvene usluge (75 ispitanika), pomoć u kući (56) i psihološka podrška (25).

OSOBE S INVALIDITETOM

Osobe s invaliditetom i njihove porodice značajno su pogođene pandemijom COVID-a-19. Ova procjena identifikovala je ključne ranjivosti koje su povećane usljed krize.

- Prihodi porodica čiji su članovi osobe s invaliditetom znatno su smanjeni zbog krize.
- Hitne potrebe osoba s invaliditetom odnose se prije svega na hranu, a zatim na higijenske proizvode, sportske i rekreativne aktivnosti i pristup internetu u informativne svrhe.
- Na pitanje koje su im javne usluge trenutno najpotrebnije, osobe s invaliditetom i članovi

njihovih porodica odgovorili su da su im najpotrebnije zdravstvene usluge, nakon čega slijede psihološka podrška i pomoć u pronalaženju posla. Naime, zbog ograničenog kretanja neki od njih imaju dodatne zdravstvene probleme, poput povećanja stepena depresije i anksioznosti.

- Prevoz i mobilnost predstavljaju dodatni izazov, jer su usluge taksi prevoza zabranjene, a boravak više od jedne osobe na javnim površinama onemogućen. Osobe s invaliditetom često imaju asistente koji nisu uvijek članovi njihovog domaćinstva.
- Studenti s invaliditetom predstavljaju posebnu ranjivu kategoriju, kojoj je potrebna i pomoć tokom onlajn programa obrazovanja.

ŽRTVE RODNO ZASNOVANOG NASILJA

Rodno zasnovano nasilje je u kriznim periodima uvijek u porastu, što se odnosi i na aktuelnu krizu izazvanu pandemijom COVID-a-19. Od izbijanja epidemije, u Crnoj Gori se rizik od nasilja u porodici

Foto: Duško Miljanić

nad ženama i djecom značajno povećao. Stres, poremećaji u funkcionisanju društvenih i zaštitnih mehanizama, smanjen pristup uslugama i razdvajanje porodice mogu povećati rizik od nasilja nad ženama i adolescentkinjama.

- Telefonske linije za pomoć žrtvama rodno zasnovanog nasilja prijavljuju značajan porast poziva – SOS linija izvijestila je o povećanju od 27% u martu, nakon što je zemlja najavila mjere zatvaranja, dok je Sigurna ženska kuća tek od prve nedjelje aprila počela da bilježi sve veći broj poziva za podršku i zahtjeva za smještaj.
- Osoblje Sigurne ženske kuće prijavljuje i više zahtjeva bivših korisnica njihovih usluga za hranom ili finansijskom podrškom zbog gubitka posla i prihoda.
- Zdravstvene zaštitne mjere uvedene za vrijeme krize nisu usklađene s ranije utvrđenim mjerama za zaštitu života i bezbjednosti žrtava nasilja u porodici.
- Dinamika pandemije nalaže djelotvoran angažman, koordinaciju i saradnju više sektora i širokog spektra aktera – ne samo javnih institucija fokusiranih na zdravlje građana. Od ključne je važnosti prepoznati da socijalne i ekonomske poteškoće koje žrtve doživljavaju mogu imati direktan uticaj na njihovo zdravlje i bezbjednost.

DJECA ŽRTVE/SVJEDOCI NASILJA

- Nevladine organizacije koje rade s djecom žrtvama ili svjedocima nasilja prijavljuju porast slučajeva nasilja. Ove organizacije identifikovale su i promjene do kojih je u toku aktuelne krize došlo u pogledu prirode nasilja – psihološko nasilje postalo je izraženije i vidljivije, a ono uključuje svađe između supružnika/partnera, ali i između roditelja i djece, posebno adolescenata.
- Kod razvedenih parova, prava roditelja na posjetu djetetu/djeci postala su poseban

problem. Uz to, čini se da rođaci i prijatelji naglašenije vrše pritisak na žene da ne prijavljuju nasilje.

DOMICILNI ROMI

Brzom procjenom socijalnog uticaja utvrđeno je da su mnogi članovi romske zajednice ozbiljno pogođeni pandemijom.

- Većina ispitanika iz ove grupe ostvarila je značajno umanjene prihode, ili ih je potpuno izgubila. Mnogi ispitanici žale se kako ne mogu da plate račune. Članovima ove zajednice hitno je potrebna hrana, ali i higijenski proizvodi, lijekovi, odjeća i smještaj.
- Od javnih usluga, trenutno su im najpotrebnije zdravstvene usluge, a potom usluge narodne kuhinje i pomoć u pronalaženju posla.

IZBJEGLICE (AZILANTI), STRANCI KOJI TRAŽE MEĐUNARODNU ZAŠTITU, OSOBE BEZ DRŽAVLJANSTVA (U RIZIKU OD APATRIDIJE)

Izbjeglice (azilanti), uključujući i neke od izbjeglica iz bivše Jugoslavije i osobe u riziku od apatridije, značajno su pogođene uticajem pandemije. Oni spadaju u najsiromašnije i najugroženije segmente stanovništva, s najneizvjesnijom socio-ekonomskom perspektivom. Posebnu zabrinutost izaziva grupa od oko 900 osoba čiji je pravni status još uvijek nestabilan, jer te osobe nisu obuhvaćene nijednim vidom javnog planiranja.

- **Izvjesnost ostvarivanja prihoda.** Mjere potpunog zatvaranja i ograničavanja kretanja dovele su do toga da je više od tri četvrtine (77%) izbjeglica (azilanata), tražilaca međunarodne zaštite i osoba u riziku od apatridije odmah izgubilo posao/prihode. Situacija je posebno kritična kad je riječ o osobama koje su registrovane u sistemu azila u zemlji. Oko 90% te populacije (9/10) potpuno je izgubilo prihode/posao, dok je oko 10% populacije (1/10) primalo platu umanjenu za

više od 50%. Većina ovih ljudi ranije je radila u neformalnom sektoru. Samim tim, oni su sada lišeni bilo kakve prilike da ostvare prihode – zbog ograničenja kretanja ili straha poslodavaca da ih angažuju za fizički rad, zbog mjera održavanja fizičke distance.

- **Smanjenje mogućnosti domaćinstava da zadovolje osnovne potrebe.** Kao posljedica gubitka ili ozbiljnog smanjenja posla/prihoda od početka pandemije COVID-a-19, oko 77% ovih porodica ne mogu da zadovolje osnovne potrebe, prije svega one koje se odnose na hranu i higijenske proizvode, ali i lijekove i sredstva neophodna za plaćanje kirije.
- **Obrazovanje.** Nalazi istraživanja ukazuju na ozbiljne prepreke s kojima se romske i egipćanske izbjegličke zajednice susreću u praćenju programa učenja na daljinu, čime bivaju zanemarene i uskraćene u pogledu obrazovanja. To se posebno odnosi na izbjegličku djecu, među kojom je 45,45% onih koji ne posjeduju televizor ili tablet, kao ni pristup internetu, što ih sprečava da ostvare pristup obrazovanju.
- **Perspektive.** Ispitanici pesimistički gledaju na svoju budućnost – oko 35% ispitanika zabrinuto je jer u skorijoj budućnosti, zbog pandemije COVID-a-19, neće moći da radi/ostvari prihode. Mnoge osobe iz romskih i egipćanskih izbjegličkih zajednica žive u mnogočlanim domaćinstvima i u vrlo skućenim prostorima, pa je mjera socijalnog distanciranja za njih neostvariva. Njihovi inače nestabilni izvori prihoda drastično su se smanjili, što je te porodice dovelo do još veće socijalno-ekonomske ugroženosti.

MIGRANTI (SEZONSKI RADNICI, STRANCI)

Broj radnika migranata u Crnoj Gori znatno je smanjen nakon izbijanja epidemije novog koronavirusa.

Međutim, određeni broj radnika migranata i dalje boravi u Crnoj Gori. Prema podacima prikupljenim za

potrebe ove procjene, oni žive sa značajno smanjenim prihodima ili bez ikakvih prihoda.

- Većina ispitanika navodi higijenske proizvode kao svoju prioritetnu potrebu, nakon čega slijede hrana i smještaj. Od javnih usluga koje su im trenutno najpotrebnije, na prvom mjestu su zdravstvene usluge i pomoć u pronalaženju posla.
- Mnogi migranti, posebno niskokvalifikovani radnici, žive u lošim stambenim objektima, koje dijele s velikim brojem ljudi, čime je i rizik od zaraze veći.
- Radnici na gradilištima posebno su izloženi riziku od infekcije. Postoji bojaznost da neki migranti s neregulisanim statusom ne žele da prijave svoje zdravstveno stanje, povećavajući na taj način rizik od zaraze.
- Postoji opasnost da će poslodavci, suočeni s ograničenim pristupom radnoj snazi, zloupotrijebiti prava radnika, posebno tako što će im ograničavati kretanje i mogućnost povratka u zemlju porijekla.

LICA KOJA SE NALAZE U ZATVORU, UKLJUČUJUĆI DJECU U ZATVORU I VASPITNOJ USTANOVI NEZAVODSKOG TIPRA

- Neke od redovnih pritvorskih jedinica policije u zemlji, uključujući one u Podgorici, na Cetinju i u Danilovgradu, ne raspolažu zadovoljavajućim higijenskim uslovima, što može povećati potencijal širenja COVID-a-19 među pritvorenicima.
- Kad je riječ o djeci u zatvoru, postoji veća vjerovatnoća da će biti suočena sa psiho-socijalnim, fizičkim i mentalnim zdravstvenim problemima tokom pojačanih mjera zaštite u cilju suzbijanja COVID-a-19.
- Djeca u vaspitnoj ustanovi nezavodskog tipa suočavaju se s poteškoćama u učenju na daljinu usljed nedostatka neophodne opreme. Vaspitači koriste lične laptopove kako bi pomogli djeci da nastave sa školovanjem.

PREPORUKE

Mjere koje je uvela Vlada Crne Gore dovele su do ohrabrujućih rezultata kad je riječ o držanju pandemije COVID-a-19 pod kontrolom. Ipak, ova kriza je učinila da neke ranije prisutne ranjivosti dođu do izražaja i dovela do nastanka nekih novih.

Svrha preporuka koje su date u nastavku teksta jeste da podstaknu diskusiju o načinima na koje se treba pozabaviti postojećim i novonastalim ranjivostima u kontekstu trenutnog odgovora na COVID-19, što uključuje socijalne mjere čiji je cilj neposredno ublažavanje posljedica krize, ali i srednjoročne i dugoročne systemske odgovore. Preporukama se želi skrenuti pažnja donosiocima odluka na nužnost da se takvi odgovori prilagode potrebama najugroženijih djelova društva. Ovaj pristup zasniva se na uvjerenju da nijedan član društva ne smije biti izostavljen, na principu poštovanja ljudskih prava i međunarodnim obavezama u pogledu zaštite izbjeglica, kao i na svijesti o tome da su svi ti elementi važni za održiv i efikasan odgovor.⁷

Brzom procjenom socijalnog uticaja utvrđeno je da je pandemija dovela do pogoršanja postojećih socijalnih nejednakosti, te da su određeni djelovi društva sada izloženi dodatnim rizicima i još ranjiviji.

Opšte preporuke

Da bi se ublažile štetne posljedice pandemije COVID-a-19 na ranjive grupe, daju se sljedeće **opšte** preporuke:

P1. Neophodno je nastaviti s praćenjem stanja ranjivih grupa i osigurati njihovo direktno uključivanje u osmišljavanje odluka koje ih se tiču. Prioritet treba dati pružanju usluga od kojih zavisi dostojanstven život ovih grupa.

P2. Nastaviti s pružanjem podrške u vidu prehrambenih artikala, higijenskih paketa prilagođenih potrebama, te neophodne odjeće i obuće za najugroženije grupe stanovništva, posebno za one koje su ostale bez izvora prihoda tokom pandemije. Tamo gdje je to potrebno, podršku proširiti i na obezbjeđivanje lijekova.

P3. Osigurati stalnu dostupnost i pristupačnost zdravstvenih usluga – kako preventivnih tako i terapijskih – posebno za djecu, osobe s invaliditetom

⁷ Vidjeti: UN Framework for the Immediate Socio-Economic Response to COVID-19, April 2020, p. 9 [Okvir UN za neposredni socio-ekonomski odgovor na COVID-19, april 2020. str. 9]. Vidjeti i: United Nations, COVID-19 and Human Rights: We are all in this together, April 2020. [Ujedinjene nacije, COVID-19 i ljudska prava: U ovome smo zajedno, april 2020].

i izbjeglice (azilante), tražioce međunarodne zaštite i osobe u riziku od apatridije, migrante i starije osobe.

P4. Omogućiti prilagođenu i intenzivnu podršku u vezi s obrazovanjem i opremom neophodnom za učenje na daljinu djeci iz ranjivih grupa – posebno djeci iz romske zajednice, djeci izbjeglicama (azilantima), djeci sa smetnjama u razvoju, djeci koja su pogođena siromaštvom i djeci koja borave u ustanovama za smještaj (uključujući i centar „Ljubović“) – kako bi im se omogućilo da uče i nastave s obrazovanjem (npr. nadoknađivanjem izgubljene nastave).

P5. Posredstvom nadležnih institucija, pružiti psihološku podršku ranjivim zajednicama, posebno djeci, adolescentima i starijim osobama, kako bi se spriječila pojava anksioznosti, stresa i problema mentalnog zdravlja. Neophodno je proširiti usluge psiho-socijalne podrške na daljinu, koristeći i konvencionalne (telefonske linije) i digitalne tehnologije. Gdje je to moguće, ovu bi podršku trebalo da prati i pojednostavljena obuka starijih osoba o korišćenju dostupnih IKT alata za komunikaciju (Vajber, Vocap, Skajp, Zum itd.).

P6. Nastaviti sa subvencionisanjem ugroženih porodica (posebno onih sa djecom školskog uzrasta) u plaćanju računa za struju i pretplate za usluge telefona/interneta, kao i u plaćanju zakupnine za korišćenje stambenog prostora, u skladu s ugovorima o zakupu.

P7. Nastaviti sa sprovođenjem aktivne politike tržišta rada i mjera usmjerenih na povećanje mogućnosti zapošljavanja onih koji su tokom pandemije izgubili posao i izvore prihoda, ali i mladih – kad situacija to dozvoli (privremeni/sezonski poslovi, stažiranje i mogućnosti stručne prakse, tj. učenja na radnom mjestu).

P8. Pažljivo pratiti evidentan porast broja zahtjeva za finansijsku podršku u skladu s dinamikom mjera koje se odnose na COVID-19, imajući u vidu da pružanje ciljanog i adekvatnog nivoa podrške može zahtijevati detaljnu analizu takvih zahtjeva (npr. uvid u porodičnu situaciju).

Specifične preporuke

Za svaku od ranjivih grupa date su sljedeće specifične preporuke:

DJECA

P9. Djecu je neophodno zaštititi od siromaštva i socijalne isključenosti ciljanim i energičnim odgovorom sistema socijalne i dječje zaštite, koji integriše materijalna davanja i kvalitetne, inkluzivne usluge.

P10. Osigurati da djeca, uključujući i djecu izbjeglice, odrastaju u sigurnom i brižnom okruženju, kroz jačanje usluga za alternativno zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, djece žrtava porodičnog nasilja i druge ranjive djece (srodničko i nesrodničko hraniteljstvo, urgentno hraniteljstvo i specijalizovano hraniteljstvo za djecu sa smetnjama u razvoju).

ADOLESCENTI I MLADI

P11. Osigurati kvalitetno inkluzivno obrazovanje za adolescente, što podrazumijeva ulaganje napora da se dopre i do onih koji nisu povezani putem digitalnih tehnologija, a pritom ojačati programe ovladavanja vještinama i programe sticanja istrajnosti (putem formalnih i neformalnih sistema obrazovanja i pružanja usluga).

P12. Uložiti dodatne napore za podršku zapošljavanju mladih, uključujući privremene/sezonske poslove, stažiranje i mogućnosti stručne prakse, tj. učenja na radnom mjestu, kako bi se spriječilo da jedna generacija bude „izgubljena“ usljed krize izazvane COVID-om-19.

STARIJE OSOBE

P13. Proširiti distribuciju hrane, posebno toplih obroka, sredstava za ličnu higijenu, lijekova i ostalih potrepština, a organizovati je u skladu sa svim medicinskim pravilima postupanja, osiguravajući da pružaoci usluga na terenu budu obučeni za pravilnu upotrebu i pravilno odlaganje lične zaštitne opreme.

Uz to, sva jela moraju biti upakovana i dostavljena na način koji zadovoljava standarde bezbjednosti hrane.

P14. Nastaviti s pružanjem proširene usluge podrške na daljinu, kroz stručno savjetovanje i neposrednu komunikaciju sa članovima zajednice, koristeći i konvencionalne (telefonske linije) i digitalne tehnologije. Gdje je to moguće, ovu podršku bi trebalo da prati i pojednostavljena obuka starijih osoba o korišćenju dostupnih IKT alata za komunikaciju (Vajber, Vocap, Skajp, Zum itd.).

OSOBE S INVALIDITETOM

P15. Mjere socijalnog distanciranja treba prilagoditi specifičnim potrebama osoba s invaliditetom i njihovih asistenata, te nastaviti s podrškom ekonomskoj otpornosti porodica čiji su članovi osobe s invaliditetom. To podrazumijeva (djelimično) pokrivanje troškova ishrane, komunalija, bilo kakvih novonastalih troškova povezanih s invaliditetom, kao i pružanje podrške njihovom (ponovnom) zapošljavanju.

ŽRTVE RODNO ZASNOVANOG NASILJA

P16. Razviti nove ili unaprijediti postojeće protokole i pravila postupanja kako bi se podstakla bolja međuinstitucionalna koordinacija u sprovođenju politika vezanih za rodno zasnovano nasilje. Nastavak redovnog dijaloga s organizacijama civilnog društva i organizacijama za prava žena od ključnog je značaja za prepoznavanje i uvođenje novih načina poslovanja, kao što su onlajn pružanje usluga i onlajn grupe za komunikaciju i podršku članovima zajednice. Podrška ženama i djevojkama iz romske zajednice iziskuje posebnu pažnju.

P17. Osmisliti i pokrenuti aktivnosti za podizanje svijesti javnosti o rodno zasnovanom nasilju i osnažiti žene da takvo nasilje prijavljuju, čak i u kriznoj situaciji kakva je ova nastala usljed pandemije COVID-a-19. Osigurati da aktivnosti i komunikacija sa zajednicom podrazumijevaju i informacije o riziku od povećanog nasilja u porodici, riziku od seksualne eksploatacije djece i informacije o dostupnim uslugama podrške. Posebno je važno ostvariti takvu komunikaciju sa

žrtvama nasilja koje se nalaze u izolaciji s partnerima ili drugim članovima porodice koji su skloni zlostavljanju.

DJECA ŽRTVE/SVJEDOCI NASILJA

P18. Povećati mjere zaštite djece od nasilja, uključujući i onlajn nasilje, koje predstavlja poseban rizik s obzirom na povećanu aktivnost djece na internetu i društvenim mrežama u vrijeme pandemije. Poseban naglasak treba staviti na ulogu roditelja i nastavnika. Neophodno je poboljšati i promovisati mehanizme prijavljivanja nasilja koji su prilagođeni djeci.

P19. Obezbijediti programe podrške roditeljstvu kako bi se roditeljima iz ranjivih zajednica, a naročito samohranim roditeljima i onima koji imaju istoriju upotrebe psihoaktivnih supstanci, pomoglo da se izbore s pritiscima.

DOMICILNI ROMI

P20. Nastaviti s podrškom društveno-ekonomskoj otpornosti romskih porodica kroz (djelimično) pokrivanje troškova njihove ishrane, lijekova, higijenskih proizvoda, računa za vodu i električnu energiju, podržanjem njihovog (ponovnog) zapošljavanja i osiguravanjem da preporuke i prilagođene relevantne informacije o mjerama u vezi s COVID-om-19 redovno stižu do ove populacije.

LICA KOJA SE NALAZE U ZATVORU

P21. Neophodno je razmotriti mogućnost poboljšanja uslova za održavanje lične higijene (voda, sapun, dovoljan broj kreveta) u pritvorskim jedinicama policije.

IZBJEGLICE (AZILANTI), TRAŽIOCI MEĐUNARODNE ZAŠTITE I OSOBE KOJI SU U RIZIKU OD APATRIDIJE

P22. Osigurati da izbjeglice (azilanti), tražioci međunarodne zaštite i osobe u riziku od apatridije budu obuhvaćene svim budućim socio-ekonomskim mjerama, kako bi se ublažio uticaj mjera koje su usvojene u cilju suzbijanja širenja COVID-a-19 i pokrenuo društveno-ekonomski oporavak.

UNITED NATIONS
MONTENEGRO

